

2012 — Рік музеїв в Україні: огляд важливих подій

Ігор ШИДЛОВСЬКИЙ, Андрій ЗАТУШЕВСЬКИЙ

*Зоологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка
zootmus@franko.lviv.ua, вул. Грушевського, 4, Львів, 79005*

На початку червня 2010 р. у посланні до народу Президент України, визначаючи пріоритети державної політики у гуманітарній сфері, запропонував проголосити 2012 рік роком культури та відродження музеїв.

У нашій державі діє 499 державних музеїв та 1140 їхніх філій і відділень, у яких зберігається близько 12 млн. музейних предметів. Крім того, в Україні, налічують близько 4,5 тисяч громадських музейних закладів. Зокрема, 3996 з них зареєстровані при загальноосвітніх, 150 при позашкільних, не менше 300 при вищих навчальних закладах, 186 при професійно-технічних училищах, технікумах, коледжах, у яких сумарно зберігається близько 10,5 млн. музейних предметів (Додаток..., 2011). Серед такої кількості музейних закладів зоологічних налічується близько 30, враховуючи й музеї Академії наук.

Організаційно-методичне керівництво діяльністю музеїв при навчальних закладах здійснює Український державний центр туризму та краєзнавства учнівської молоді Міністерства освіти і науки України відповідно до обліку якого, станом на 2011 р. зареєстровано 4432 музеї, у тому числі за профілями: історичних — 2687 (60,63%); краєзнавчих — 616 (13,9%); етнографічних — 609 (13,74%); літературних — 168 (3,79%); мистецьких — 50 (1,13%); галузевих — 27 (0,61%); археологічних — 10 (0,23%); інших з власною специфікою — 196 (4,42%) і *природничих* — 58 (1,3%) (Додаток..., 2011). Хоч кількість природничих музеїв насправді є дещо більшою, проте вони не всі зареєстровані у Центрах туризму і краєзнавства. Частина з них не зареєстровані, або ж зареєстровані у науково-методичних відділах музейного будівництва при обласних управліннях культури.

У нашій державі функціонують 26 університетських зоологічних музеїв, де зберігається 1 млн. 551 тис. 500 зразків тваринного світу (без урахування ентомологічних фондів колекцій у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки, Полтавському національному

педагогічному університеті імені В. Г. Короленка та Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка).

У п'яти з них — Київському, Харківському, Ужгородському, Львівському і Таврійському — зберігається найбільша частина фондового матеріалу, а це 96,67 % від загальної кількості музейних зразків усіх університетських зоологічних музеїв. Крім, того в них зосереджено понад 300 типових зразків (голотипів, лектотипів, паралектотипів і синтипів), зокрема, станом на 2007 р.: у Київському — 179, Львівському — 60, Одеському — 30, Харківському — 20, Таврійському — 12 (це ті цифри, які є доведені та оприлюднені у наукових публікаціях). А, наприклад, без літературних підтверджень, які зараз встановлюються співробітниками цих закладів, у Зоомузеї ЛНУ ім. І. Франка, зберігається понад 200 типових зразків (підтвердження публікаціями отримано для 139 зразків), а у Зоомузеї ХНУ ім. В. Н. Каразіна — понад 300.

2012 рік у музейному житті України відзначився значною кількістю яскравих подій, як дійсно хороших, так і не дуже приємних.

Чи не найсумнішою з них була трагічна смерть Бориса Григоровича Возницького — українського мистецтвознавця, директора Львівської галереї мистецтв, академіка Української академії мистецтв, Героя України (2005), лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка (1990), заслуженого працівника культури України та Польщі, одного з президентів Українського національного комітету Міжнародної ради музеїв (ICOM).

Іншою проблемою 2012 р. стала боротьба за владу і вплив у музейному просторі, через виявлення стосунків у Національному художньому музеї України та Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику. Зав'язкою у всьому стала серія кадрових переміщень Мінікультури, у результаті якої впродовж 20–25 січня 2012 р. кілька провідних заповідників та музеїв України позбулися своїх «старих і професійних» керівників, а натомість отримали нових та амбітних. Такі зміни Міністерство назвало «модернізацією менеджменту», а музейне середовище сприйняло як відверту торгівлю посадами¹...

Наприкінці 2011 р. сталася ще одна «цікава» подія, співзвучна з роком відродження музеїв, — Міністерство освіти і науки України в університетських музеях перевели співробітників на позабюджетне фінансування,

¹ Як пише Віктор Тригуб, редактор журналу «Музеї України», — найодіознішим рішенням стало призначення на пост гендиректора Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника Вікторії Лісничої. Хітом стала історія з Владою Прокаєвою, яку В. Лісничка спочатку влаштувала на посаду заступника з міжнародних зв'язків, а потім звільнила зі звинуваченням у дачі хабара. Цей несподіваний поворот світської хроніки засвідчив тенденцію, яка не простежувалася раніше: музеї — це статусно і престижно. І в цьому негласному визнанні музеїв об'єктом *luxury* сегменту, власне, і полягає одна з причин змагання за музейний ресурс (В. Тригуб, «Музеї України» 31 липня 2012 р.).

або так зване фінансування зі спецфонду. З 2013 р. ця категорія співробітників та інші категорії допоміжного персоналу втратили свій скорочений 36-годинний робочий тиждень та видачу молокопродуктів за роботу у шкідливих умовах. Матеріали анкетування музеїв країни, проведеного Українським центром культурних досліджень спільно з Національним інститутом стратегічних досліджень у 2012 р., підтвердили, що значна частина музеїв отримують 95–98% своїх ресурсів з державного і комунального бюджетів, використовуючи їх на комунальні послуги, охорону та заробітну платню співробітникам. Витрати на розвиток у більшості музеїв повністю відсутні (Копитько, 2013). У той же час більшість музеїв при навчальних закладах фінансуються за залишковим принципом.

Проте, у складних умовах університетські музеї все рівно працюють і заслуговують усе більшої уваги. Так, 22 лютого 2012 р. колекція павуків кафедри зоології Таврійського національного університету ім. І. В. Вернадського була зареєстрована у списку колекцій комах та павуків світу під аббревіатурою «TNU» (TNU..., 2012). Цей онлайн список базується на книзі Р. Арнета з колегами «Світлові колекції комах та павуків» 1993 року (Arnett et al., 1993) і поповнюється новими відомостями на офіційному сайті. А 13 березня 2012 р. до цього ж списку увійшли колекції комах та павукоподібних Зоологічного музею ЛНУ ім. І. Франка під аббревіатурою «ZMD» (The Benedict Dybowski Zoological Museum). 15 березня 2012 року колекції Зоомузею ЛНУ ім. І. Франка були внесені до бази даних Biodiversity Collections Index з кодом 113692 та акронімом ZMD.

Приємно відмітити, що розвиток природничих музеїв при навчальних закладах усупереч складним умовам продовжується, і 19 квітня 2012 року у Таврійському НУ ім. І. В. Вернадського відбулося урочисте відкриття ректором та кафедрою зоології нового «Залу безхребетних тварин» у Зоологічному музеї цього університету.

Ще одним поступом у розвитку музейної справи стосовно громадських музеїв, зокрема при навчальних закладах, стало введення у Конкурс відзначення музейних працівників року (який проводиться у деяких обласних центрах України) номінації «Розвиток музею навчального закладу». Таке рішення музейної спільноти, яка підпорядковується Міністерству культури, свідчить про зростання ролі університетських музеїв у житті громад і суспільства в цілому.

Важливим досягненням року стало відкриття 8 травня сторінки з просвітницькою програмою «Моллюски», яку розробила Лабораторія малакології Державного природознавчого музею НАН України (Моллюски..., 2012). Головною метою створення програми стала популяризація малакологічних знань серед найширших мас населення та зосередження уваги користувачів (від школярів до науковців) на видах вітчизняної фауни.

Поступом музейної справи в Україні у 2012 р. стало привселюдне обговорення і доповнення «Концепції Державної цільової програми розвитку музейної справи на період до 2018 року».

У доповнення до неї нами запропоновано: до пункту 5 «Шляхи і способи розв'язання проблем, строк виконання Програми» у підпункт 3 «Формування музейної системи України, музейного простору» додати: 1) *Здійняти аналіз існуючих музеїв та колекцій при ВНЗ і визначити ті, серед них, зібрання яких заслуговують бути віднесеними до державної частини Музейного фонду України;* 2) *Повернути статус науково-дослідних підрозділів музеям ВНЗ.* 3) *Звернутися до Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з проханням, музеям ВНЗ з кількістю фондів понад 50 тисяч (100 тисяч) музейних предметів та (або), у яких зберігаються важливі наукові чи історичні колекції, надати статус окремих науково-дослідних підрозділів університетів;* 4) *Штат малих музеїв укомплектувати хоча б трьома співробітниками: завідувачем (директором), зберігачем фондів та інженером (або реставратором) певної кваліфікації.* До підпункту 6 «Розвиток реставраційної справи» додати: *до штату природничих (зоологічних) музеїв ввестися обов'язкову посаду художника-таксидерміста.* До підпункту 7 «Підготовка кадрів та підвищення престижу музейної професії» додати: *запровадити на базі національних музеїв проведення тематико-практичних семінарів у різних сферах музейної діяльності.*

Крім зазначеного важливо відмітити, що держава у 2012 р. зробила крок у бік розвитку музейної справи в Україні. Зокрема, у податковому кодексі передбачена можливість звільнення культурного продукту від ПДВ, хоч ця норма ще не працює та доповнила перелік платних послуг, які дозволено надавати закладам культури: музеї отримали можливість утримувати кафе та ресторани (!?).

Вагомішою стає в країні природнича музеологія, те, що дуже тривалий час було призабуте, але що має вкрай важливий вплив на формування сучасного світогляду та природничих знань у населення. Підтвердженням цього стало проведення II Міжнародної науково-практичної конференції ICOM України «Сучасні аспекти природничої музеології» (Київ–Канів, 11–14 вересня 2012 р.) учасники якої констатували, що основними аспектами природничої музеології є використання новітніх технологій для формування сучасної експозиції та розвиток, маркетинг і менеджмент сучасного природничого музею. Розглянуті питання засвідчили перспективність розширення поняття музейної сфери за межами самих музеїв, актуальним є також розвиток музейного менеджменту і впровадження природничо-музейної педагогіки.

У серпні 2012 р. опубліковано монографію «Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України» зі стислим описом історії

музейництва у світі та в Україні й інформацією про зоологічні музеї університетів (Шидловський, 2012).

23 листопада цього ж року відсвяткували 40-річний ювілей сучасної експозиції Зоологічного музею Луганського національного університету ім. Т. Шевченка, який останнім часом почав значно активніше працювати (Загороднюк, 2009 та ін.). На відзначення цієї події проведено регіональну конференцію «День зоологічного музею», організовану І. Загороднюком спільно з колегами-зоологами цього університету.

З метою активізації музейної діяльності в Україні на початку грудня відбулася звітно-виборча конференція Національного комітету ICOM, на якій обрано новий керівний склад організації: *Президент* — Лаєвський Сергій (директор Чернігівського обласного історичного музею імені В. В. Тарновського); *віце-президенти* — Мазурик Зеновій (голова «Львівської міської асоціації музеїв і галерей»), Остапова Світлана (директор Одеського муніципального музею особистих колекцій ім. О. Блещунова), Пушкарьов Сергій (виконавчий директор Асоціації заповідників та музеїв Криму), Ткаченко Тетяна (директор Кіровоградського обласного художнього музею), Чмелик Роман (директор Музею етнографії та художнього промислу ІН НАН України, Львів).

Приємною звісткою для всієї України став конкурс Благодійного фонду Ріната Ахметова «Розвиток України», в рамках якого оголошено безпрецедентний за масштабами проект із підтримки музеїв — «Динамічний музей». У напрямі «Культурне надбання» переможцем став Державний природознавчий музей у Львові, який отримав 10 млн. гривень на здійснення проекту «Природничий музей: від історії еволюції життя до живого музею» і 500 тис. гривень отримав Музей Івана Гончара на реалізацію своїх освітніх та експериментальних проектів. Вже 18 грудня 2012 р. у Державному природознавчому музеї відбулося відкриття виставки «*Подорож у минуле*». Цією виставкою музей розповідає дивовижну історію невеликого клаптика землі в околицях с. Старуня, що в Передкарпатті, а назва декларує те, що за оформленням експозиції відвідувачі можуть помандрувати від сьогодення до давніх-давен, де жили прадавні люди і тварини.

Проте не все так «гладенько». Наприкінці 2012 р. в Тальному Черкаської області було зачинено Музей історії землеробства, відомий усій країні. Через відсутність фінансування значна кількість експонатів, у тому числі й унікальних — трипільської культури — залишаються без господаря і без догляду. Ще у 2006 році музей «виселили», а іншого належного приміщення не виділили. На сьогодні вже й директор музею звільнився...

На жаль, через відсутність фінансування, не відбувся I Національний музейний форум, який організовували під егідою Міністерства культури

України, Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України та Українського центру культурних досліджень. Як зазначали організатори, протягом останнього року в музейній сфері України відбулась ціла низка важливих зрушень, що можуть стати підґрунтям для формування якісно нової національної музейної політики, спрямованої на подолання системної кризи музейної галузі країни та забезпечення належних умов збереження й популяризації національної культурної спадщини. Саме на зближення верхівки державної влади з музейними закладами й було замислено провести Національний форум.

Додаток до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.03.2011 р. № 239. Інформація про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Загороднюк И. В. Зоологический музей Луганского национального университета: история, научная и образовательная ценность // Известия Музейного фонда им. А. А. Браунера. — Одесса, 2009. — Том 6, № 4. — С. 1–8.

Копитько О. Музейний простір України. 1.02.2013 р. — <http://prostir.museum.ua/author/376>.

«Молюски»: просвітницька програма / Лабораторія малакології Державного природознавчого музею НАН України. — Львів, 2012 (8 травня). — <http://www.pip-mollusca.org/>.

Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України / За ред. Й. В. Царика. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. — 112 с. — ISBN 978-966-613-940-8.

Arnett R. H., Samuelson G. A., Nishida G. M. The Insect and Spider Collections of the World. Second Edition. — Gainesville: Sandhill Crane Press, 1993. — vi + 310 p.

TNU. Ukraine, Simferopol, V. I. Vernadsky Taurida National University, Department of Zoology, National Arachnological Collection // The insect and spider collections of the world: Full Collections List. — 2012 (22.02.2012, on-line).